

centrale gezag. Ze laat zien hoe elke stad in de loop van de jaren een eigen relatie opbouwde met het centrale gezag, en hoe de verschillende stadsbesturen gemengeld werden tussen het beschermen van de oude stadsrechten en privileges en een toenemende afkeer van het beleid van de centrale regering onder de bevolking. Veel magistraten gingen uiterst behoedzaam te werk en probeerden zo lang mogelijk een midden te vinden tussen het bewaren van de stedelijke eendracht en gehoorzaamheid aan de wettige regering.

Door de relatie met het centrale gezag centraal te stellen, overstijgt *De opmaat van de Opstand* veel stads- en regionale geschiedenissen, die vaak te weinig aandacht besteden aan de relatie tussen de ontwikkelingen in de beschreven steden en gewesten en de bredere politieke context. Tegelijkertijd biedt *De opmaat* een (soms te) uitputtend chronologisch verslag van de gebeurtenissen op de verschillende Zeeuwse eilanden en in de steden. Liefhebbers van de geschiedenis van de Opstand zullen verlangend uitkijken naar een eventuele vervolgstudie over het verdere verloop van de Opstand in Zeeland na 1572.

Femke Deen

Universiteit van Amsterdam

Han van Zwet, *Lofwaardighe dijkagies en miserabele polders. Een financiële analyse van landaanwinningsprojecten in Hollands Noorderkwartier, 1597-1643*. Amsterdamse Historische Reeks. Grote Serie 37 (Hilversum: Verloren, 2009) 552 p. ISBN 978-90-8704-106-9.

In 2009 promoveerde Han van Zwet aan de Universiteit van Amsterdam op dit onderzoek naar droogmakerijen en bedijkingen ten noorden van het IJ. De auteur wil de financiële kant van de projecten belichten door drie vragen te beantwoorden: wat hebben de landaanwinningsprojecten gekost, welk rendement leverden deze investeringen op, en wie waren de investeerders (p. 19). Hij analyseert daartoe de acht grote projecten die tijdens de Gouden Eeuw zijn uitgevoerd, namelijk de Zijpe (1598), de Wieringerwaard (1611), de Beemster (1612), de Purmer (1622), de Wijde Wormer (1626), de Heerhugowaard (1631), de Schermer (1635) en de Starnmeer (1643). Samen zijn ze 29.000 hectare groot en maken 80 procent uit van de landaanwinst benoorden het IJ voor 1650. Hoewel deze polders een grote bekendheid genieten als symbolen van Nederlandse ondernemingslust, was er tot nu toe weinig bekend over de kosten en baten. Nu dit mooie boek er ligt, is het des te onbegrijpelijker dat dit onderzoek nooit eerder is opgepakt.

Van Zwet heeft zich van meet af aan gerealiseerd dat de resultaten per polder wel eens zeer verschillend konden zijn en dat hij dus niet kon volstaan met een of twee gevallen te onderzoeken. Tegelijkertijd werd hij geconfronteerd met het feit dat van sommige polders geen of nauwelijks archieven bewaard waren. Hij koos er daarom voor eerst de uitstekend gedocumenteerde Schermer in detail te bestuderen en daarna, gewapend met de kennis die dit opleverde, de andere projecten financieel te analyseren. Deze methode heeft zeer goed uitgepakt. Zo bleek het bijvoorbeeld mogelijk om ook voor polders waarvan de rekeningboeken tekortschoten de kosten van het molenbestand te berekenen door dit af te leiden uit prijzen betaald in de Schermer (p. 267-268, 271). Van Zwets aanpak is nogal feitelijk en alomvattend, zodat we per

polder te weten komen hoeveel molens er stonden, wat alles kostte, wie de investeerders waren en hoe de latere grondprijzen en pachttopbrengsten zich ontwikkelden. Dit levert een dik boek op met 64 tabellen, 16 grafieken en 8 bijlagen. Het zal sommige lezers iets te veel van het goede zijn, maar gecombineerd met de heldere stijl en de streng volgehouden systematiek is het tevens de kracht van het boek. De tekst wordt op welkome wijze ondersteund door 103 afbeeldingen, meest van oude kaarten, die de infrastructurale ingrepen inzichtelijk maken.

Wat de investeringen betreft, bevestigt het onderzoek dat sommige mensen in deze tijd geld als water hadden, namelijk de groep waaruit de participanten (investeerders) afkomstig waren. Dit waren vooral Amsterdamse kooplieden, Haagse bestuurders en regenten uit Amsterdam, Alkmaar en Hoorn. Ze verdrongen elkaar om mee te mogen doen. Leningen waren bijna nooit nodig, wanbetalingen kwamen nauwelijks voor. De participanten betaalden de rekeningen doorgaans binnen twee weken contant, ook als er vijf maal per jaar een fors bedrag op tafel moest worden gelegd (pp. 240, 140). Zo werden alle projecten binnen een jaar of vijf uitgevoerd en gefinancierd, waarbij bedragen waren gemoeid van een half miljoen (de Zijpe en de Wijde Wormer) tot tweeënhalf miljoen gulden (de Schermer).

Het rendement was sterk afhankelijk van individuele factoren zoals de grootte van de polder, de kwaliteit van de nieuwe grond en de schadeloosstellingen die aan derden betaald moesten worden. Alleen bij de Beemster pakte alles gunstig uit. De grote polder profiteerde van schaalvoordelen, externe partijen stelden weinig eisen en bovendien kwam er goede grond te voorschijn. In andere polders was de situatie vaak in meerdere opzichten ongunstiger. Zo werden de Schermer en Starnmeer geconfronteerd met zeer dure eisen van derden. Het regionale waterschap eiste van de bedijkers van de Schermer extra uitwateringen en een ringsloot van maar liefst honderd meter breed. Al met al concludeert Van Zwet tot een tweedeling: slechts drie polders waren winstgevend, namelijk de Beemster, de Purmer en de Wieringerwaard. Wanneer participanten in deze drie polders hun land op het meest gunstige moment van de hand zouden hebben gedaan, rond het midden van de zeventiende eeuw, zouden zij misschien een winst van 10 procent op jaarbasis hebben gerealiseerd (p. 478). Investeerders die op een ander tijdstip verkochten (vermoedelijk de meeste), waren slechter af. De overige projecten waren verliesgevend, soms zelfs fors. Achteraf gezien hadden de meeste participanten hun geld beter kunnen steken in scheepsparten, handelsbedrijven of zelfs gewestelijke obligaties.

Het valt op dat de auteur nergens de historiografie van landaanwinningen elders in zijn betoog betreft, hoewel er recent heel wat gepubliceerd is over de rendabiliteit van bedijkingen in het zuiden van Holland en in Zeeland. Hij houdt zich zoveel mogelijk aan de drie feitelijke vragen die hij als uitgangspunt had genomen. Door middel van uitgebreide analyses van het vaak weerbarstige bronnenmateriaal is hij erin geslaagd deze vragen op overtuigende wijze te beantwoorden. Het boek is daarmee een prachtige en zeer relevante bijdrage aan zowel de waterstaatsgeschiedenis als de financiële geschiedenis.

Milja van Tielhof

Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis